

נעשה ונשמע

וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: (שמות כד ז).¹

שבת פח ע"א - התעלות כמלאכי השרת

אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו? ... אמר רבי חמא ברבי חנינא: מהו שכתוב "כתפוח בעצי היער" - למה נמשלו ישראל לתפוח? לומר לך: מה תפוח זה פריו קודם לעליו,² אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.³

אבות דרבי נתן נוסח א פרק כב - מעשה קודם לחכמה

הוא היה אומר: כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת, שנאמר: נעשה ונשמע.⁴

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה ד - משיב דברים לפני הגבורה

"וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר" (שמות כא א). "לאמור" - צא ואמור אליהם והשיבני את דבריהם. ומנין שהיה משה משיב דברים לפני הגבורה? שנאמר: "וישב משה את דברי העם אל ה'" (שמות יט ח), ומה

¹ ראו התחלת כל העניין בתחילת הפרק, שמות פרק כד: "וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה' אֲתָה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאָבִיחֻא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק: וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבָדוֹ אֵל ה' וְהָם לֹא יִגְשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה." האמירה המפורסמת "נעשה ונשמע", הנישאת בפי דרשנים ומגידים בהתלהבות רבה בפרשת יתרו ובחג השבועות, איננה כתובה בפרשת יתרו ובקריאה של "בחדש השלישי" שבחג השבועות; איננה ממוקמת לפני מתן תורה, אלא בסוף פרשתנו לאחר כל המשפטים והדינים המרובים. זאת ועוד, כבר קדמו שני "נעשה" בלי נשמע ל"נעשה ונשמע" עליו כה רבות מדובר. ובאמת, רש"י, בעקבות מדרשים רבים, וכשיטתו גם במקומות אחרים: "אין מוקדם ומאוחר בתורה", מקדים את "נעשה ונשמע" שבפרשתנו ומציבה לפני מתן תורה: "פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, ובארבעה בסיון נאמר לו עלה" וכן הוא בחזקוני וכאמור במדרשים (רובם, לא כולם). אך אבן עזרא, רמב"ן ונראה שגם רשב"ם חולקים על רש"י. לנושא חשוב זה הקדשנו דף מיוחד בשם אימתא אמרו נעשה ונשמע ולא נחזור ונאריך בו שוב. כאן, מעניינת אותנו האמירה עצמה ובחרנו למקם אותה במקום בו המקרא מעמידה ולא כדרשנים.

² המעשה הוא הפרי - הוא העיקר. "לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה" (אבות א' ז'). תכונת עץ התפוח, בדומה לעצים אחרים כמו: אגס, אפרסק, שקד ודובדבן - כל משפחת הוורדניים, היא שהפרי החונט בו מקדים את התחדשות העלווה. להרחבה בנושא זה, ראו דברינו עץ התפוח ומתן תורה בחג השבועות.

³ בכיוון חיובי זה הולכים מדרשים רבים נוספים והוא גם אשר נישא בפי דרשנים ומגידים לאורך הדורות. (ומילות השיר: "ובאו כולם בברית יחד נעשה ונשמע אמרו כאחד", לא ידענו מקורם. ראו פרקי דרבי אליעזר פרק מ שמתברר את "ויחן ישראל" עם "נעשה ונשמע"). ראו גם מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה, שמתאר תחילה איך כל האומות סרבו לקבל את התורה משום שכתוב בה: לא תרצח (בני עשו), לא תנאף (בני עמון ומואב), לא תגנוב (בני ישמעאל): "וכש בא צאל ישראל, (דברים לג ב) מימינו אש דת למו, פתחו כולם פיהם ואמרו: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". נעשה ונשמע מביע מחויבות גמורה ומסירות שלימה. אבל בקריאה שנייה ושלישית של גמרא זו במסכת שבת, אין סיבה להזיז את "נעשה ונשמע" לפני מתן תורה. דרשה זו על התפוח שמקדים את פריו והרז שנגלה לבני ישראל, יכולה בהחלט להישאר במקומה עפ"י סדר המקרא. אדרבא, אפשר שיש בה רמז ברור לתורה שבע"פ, של "הנשמע" מעבר ל"נעשה" כפשוטו של מקרא.

⁴ מדרש אבות דרבי נתן מרחיב ומבאר את מסכת אבות והוא מעין תוספתא או גמרא על המשנה. ראו אמירתו של ר' חנינא בן דוסא במסכת אבות פרק ג משנה ט שתובע את הכלל, אך אינו נותן נימוק לדבריו: "הוא היה אומר: כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת". בא מדרש אבות דרבי נתן ומוסיף את "נעשה ונשמע". ראו גם הרחבת האמירה ע"י ר' אלעזר בו זריה בהמשך פרק ג במסכת אבות משנה יז: "הוא היה אומר: כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובין ושורשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר (ירמיה ז"ז) והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב. אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושורשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו, שנאמר (ירמיה ז"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שורשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי". כאן יש לנו אסמכתאות מדברי הנביאים, מירמיהו. אבל אבות דרבי נתן שהבאנו מביא אסמכתא קצרה ופשוטה מהתורה: נעשה ונשמע. המעשים המרובים על החכמה והעיון התלמודי הם שגורמים לתורה להתקיים. וגם כאן, אגב, אין הכרח להזיז את "נעשה ונשמע" ולמקמו לפני מתן תורה והוא יכול בהחלט להישאר במקומו במקרא.

⁵ להבנת דרכה הדרשנית של דרשה זו, נעיין בפסוקים ד-ח בפרק יט בספר שמות, היא פרשת "אתם ראייתם": "אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים וְאָבֵא אֶתְכֶם אֵלַי: וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְשָׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכְתְּ כִּהְנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֲלֶה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיִּשֶׁם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוְּהוּ ה': וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע אֵת דְּבָרֵי הָעָם אֵל ה' ". ראו פירוש רש"י לפסוק האחרון: "וכי צריך היה משה להשיב? אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשלה שלא אמר, הואיל ויודע מי ששלחני, איני צריך להשיב". ופירוש רמב"ן: "וישב משה את דברי העם אל ה' - ששב לפניו אל ה' עם מענה העם. והנה הכל גלוי לפניו ולא שאלו מה ענה לך העם הזה, וכענין שכתוב: וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי. ובבואו לפניו אמר ה' יתברך: הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ואז הגיד לפניו ואמר: ריבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר". שימו לב שרמב"ן הופך את סדר פסוקים ח' וט' (שם את ט' לפני ח') ובכך גם פותר בעיה נוספת בסדר הדברים (המורכב) של פרק יט, מהו "ויגד משה את דברי העם אל ה' ". "ויגד" "וישב" אחד הם. מה שאולי מחזק את לשון המדרש: "השיב משה דברים לפני הגבורה".

היו דברי העם? "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד ז).⁶ ומנין שהודה המקום לדבריהם? שנאמר: "ויאמר ה' אלי - הטיבו כל אשר דברו" (דברים ה כד).⁷

גמרא שבת פח ע"א - תמימות יחד עם חפזון⁸

מין אחד ראה את רבא ... אמר לו: עם פזיו אתם שהקדמתם פיכם לאוזנכם (נעשה לנשמע) ... תחילה היה לכם לשמוע, אם יכולים אתם - קבלו ואם לא - לא תקבלו. אמר לו: אנחנו הולכים (עמו) בתמימות.^{9, 10}

שיר השירים פרשה א (וילנא סימן ב, דונסקי סימן כט) - אישור למעשה בראשית

ר' ינאי אמר: לא היתה התורה צריכה להידרש אלא מהחודש הזה לכם. ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי? בזכות שאמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע - מיד גילה להם. ר' ברכיה אמר: כתיב: "וַיַּגֵּד לְכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם לְעֵשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לְחוֹת אֲבָנִים" (דברים ד יג). "ויגד לכם את בריתו" - ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחילת בריתו של עולם.¹¹ "אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים" - אלו עשרת הדברות: עשרה למקרא ועשרה לתלמוד.¹² וכי מניין יבוא אליהו בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן?¹³ ומניין יבוא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה?¹⁴ אלא הדא הוא דכתיב: "הביאני המלך חדריו".¹⁵

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מסכתא דנזיקין פרשה יג - גניבת דעת

... וכן מצינו באבותינו כשעמדו על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה, שנאמר: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", בכיכול נגנב לב בית דין בידן, שנאמר: "מי יתן והיה לבבם זה להם".¹⁶

⁶ הפסוק המלא הוא: "וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֵל ה'" ושם דווקא "נעשה" בלי "נשמע", אבל אין זה מונע מהדרשן ללכת בדרך בה הוא חפץ ולדרוש את "נעשה ונשמע" בדרכו.

⁷ וכאן משלב הדרשן פסוק מספר דברים מדברות פרשת ואתחנן (ראו פסוק מקביל גם בדברים יח יז בהקשר לנביא אמת)! ומה קבלנו? דרשה שפותחת בפסוק הפותח את עשרת הדברות בראש פרק כ, חזרה לאחור לפסוקי ההכנה למעמד הר סיני בפרק יט "אתם ראיתם" על מנת להסביר מהו "לאמר" שבפסוק בראש פרק כ, "קפיצה" קדימה ל"נעשה ונשמע" של פרק כד בסוף פרשת משפטים (תוך התעלמות מ"כל אשר דיבר ה' נעשה" של פרק יט, וחתימה בפסוקים מספר דברים בהם משה חוזר ומתאר את מעמד הר סיני לדור הבנים, על מנת לשמוע שהקב"ה מגיב ואומר למשה: "שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיב כל אשר דברתי". דרך פתלתלה הולך הדרשן, מדלג בין פסוקי המקרא ובלבד שייגיע אל מחוז חפצו - לדרוש בשבח אמירת "נעשה ונשמע".

⁸ בתרגום לעברית של הגמרא שלהלן נעזרנו בפירוש שטייזלץ, אבל "שגיאות מי ביין" הן כולן באחריותנו.

⁹ ופירוש רש"י שם: "התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה וסמכנו עליו". ובשמות רבה ב ה על הפסוק בשיר השירים: "יונתי תמתי - שניתממו עמי בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". ובמסכת דרך ארץ פרק שלום הלכה ג: "אמר ר' יהושע: גדול הוא השלום שבשעה שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, שמח בהם הקדוש ברוך הוא ונתן להם תורתו ובירכם בשלום, שנאמר: ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, ונאמר: תורת ה' תמימה משיבת נפש". מה עניין השלום לכאן? אולי שלום מלשון שלמות - תמימות: "ארבעים יום היו ישראל מושלמים לקב"ה" (במדבר רבה ז ד ויש שם שמעטטים).

¹⁰ למרות תשובת רבא למין, עדיין יש כאן נימה של ביקורת. אמנם, בהשוואה ל"נעשה" בלבד, יש כאן תיקון והתקדמות. ראו מכילתא דרשב"י (שמות כד ז) שמישה עצמו תמה ושאל את העם: "אמר להן משה: וכי אפשר לעשייה בלא שמיעה? שמיעה מביאה לידי עשייה! חזרו ואמרו נעשה ונשמע - נעשה מה שנשמע". אבל עדיין הביקורת של "נעשה" בלבד יכולה להיות גם על "נעשה" שמקדים עצמו ל"נשמע", על עשייה שאיננה מבוססת מראש על לימוד.

¹¹ משחק מילים בירתו - ברייתו או בריאתו. "בריות" יכול להיות גם במובן של בריאות, הדברים הנבראים: שמים וארץ, כוכבים, ים וכו'. ראו שמות רבה לא טו, בדברינו [אם כסף תלוה את עמי](#) בפרשת משפטים.

¹² מה הם העשרה לתלמוד? אולי הכוונה לעשרת הדברות עצמן שיש להם מקרא ויש להם תלמוד ותורה שבע"פ.

¹³ מדובר באלהויה הנזכר בספר איוב ונראה שהכוונה לפסוק באיוב לה יא: "מִלְפָּנֵינוּ מִבְּהֵמוֹת אֶרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם חֲפָמְנוּ". לא מצאנו קשר בין אליהו ולויתן.

¹⁴ יחזקאל פרק א.

¹⁵ בניגוד גמור למדרשים המזהירים מעיסוק בתורת הנסתר ובמעשה הבראה, כגון בראשית רבה ח ב: "ר' אלעזר בשם בן סירא אמר: בגדול ממך אל תדרוש, בחזק ממך בל תחקור, במופלא ממך בל תדע, במכוסה ממך אל תשאל, במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות". (ראו דברינו [כבוד אלהים הסתר דבר](#) וכן דברינו [צוואת בחרוזים](#) בשיר השירים); ובניגוד למגבלות שהטילו חז"ל על העיסוק במעשה בראשית ומעשה מרכבה (חגיגה פרק ב משנה א). בניגוד לכל אלה (שמרוב אזהרה לא לעסוק בנסתר והסברים מדוי, בסוף גם הם נגזרים לנושא), בא מדרש שיר השירים רבה ואומר שמרגע שבני ישראל קבלו על עצמם את העיקרון של נעשה ונשמע (שכתוב בסוף פרשת משפטים המכילה מצוות רבות), היינו שהעשייה היא העיקר והמהות, היא הראשית והאחרית לכל מחשבה ודרישה; או אז הסכים הקב"ה לגלות להם את ספר בראשית, את תורת הנסתר של מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ובהר להתחיל את התורה ב"בראשית ברא" ולא ב"החודש הזה לכם". ראו סמיכות דרשה זו שם למדרש על הארבעה שנכנסו לפרדס ודברי רבי עקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום: "לא מפני שגדול אני מחבר, אלא כך שנו חכמים במשנה מעשיך יקרובך ומעשיך ירחוקך". המעשה הוא העיקר ובזכותו יש גם "נשמע", כולל נשמע של המסתורין. וכבר נדרשנו למדרש שיר השירים רבה זה בדברינו [רש"י הראשון על התורה](#) בפרשת בראשית, וניסינו לענות מדוע העדיף רש"י את גרסת התנחומא על פני גרסת שיר השירים רבה. ראו דברינו שם.

¹⁶ מדרשים רבים דנים בחוסר הנאמנות של עם ישראל כשאמרו "נעשה ונשמע". ראו למשל במדבר רבה ז ד: "אמר לו האלהים: משה, אין אתה רואה לישראל היאך הם עומדים ואומרים: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע? חייך, בכזבים הם עומדים". ובשמות רבה מב

תוספתא מסכת בבא קמא (ליברמן) פרק ז הלכות ה, ט – והוא רחום יכפר עוון¹⁷

שבעה גנבין הן: הראשון שבכולם – גונב דעת הבריות...¹⁸

וכן מצינו כשהיו ישראל עומדין על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה, שנאמר: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". כביכול גנב הוא להם, תלמוד לומר: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו'" (דברים ה כו).¹⁹ אם תאמר שאין הכל גלוי לפניו, והלא כבר נאמר: "ויפתוהו בפייהם ובלשוניהם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו" (תהלים עח לו-לז). אף על פי כן: "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית וגו'" (שם שם לח). ואומר: "כסף סיגים מצופה על חרש שפטים דולקים ולב רע" (משלי כו כג).²⁰

מכילתא דרשב"י פרשת יתרו פרק יט פסוק יז – כפיה ותשובה

"ויתיצבו בתחתית ההר" – מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר: אם מקבלים אתם עליכם את התורה – מוטב ואם לאו, כאן תהא קבורתכם. באותה שעה געו כולם ושפכו לבם כמים בתשובה ואמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע".²¹

דברים רבה ג י – התיקון: שמע ישראל

"שמע ישראל" – רבותינו אומרים: למה הדבר דומה? למלך שקידש מטרונה בשתי מרגליות. אבדה אחת מהן. אמר לה המלך: איבדת אחת שמרי את השנייה. כך קידש הקב"ה את ישראל ב"נעשה ונשמע". אבדו את "נעשה" – שעשו את העגל. אמר להן משה: אבדתן נעשה שמרו נשמע הוי "שמע ישראל".²²

ה: "סרו מהר – רבי מאיר אומר: אף לא יום אחד! אלא היו עומדים בסיני ואמרו בפייהם נעשה ונשמע ולבם היה מכוון לעבודת כוכבים". אבל עדיין המדרש שהבאנו בולט מכולם בחריפותו, משום שהוא על הפסוקים בפרשתנו עצמה (סוף פרק כא' – תחילת פרק כב') העוסקים בדיני גנב! ובמיוחד על הפסוק: "שניים ישלם" (נעשה ונשמע? שני הלוחות?).

¹⁷ בעקבות דרשת המכילתא הקודמת שהבאנו רק מקצתה, נראה לנו להביא בהרחבה. דרשה זו מצויה בהרחבה גם במכילתא הנ"ל, אבל העדפנו את נוסח התוספתא בשל דיוק לשון מסוים שיובהר בהמשך (למעט דיוק זה, שתי הדרשות דומות למדי).

¹⁸ והגנבים האחרים (גונבי דעת בפרט) הם מי שמפציר בחבירו שיבוא לסעוד אצלו ומניח שהוא בעצם יסרב להזמנה זו, מי שמציע מתנה נדיבה לחבירו יודע שהוא יסרב, והאחרון שם הוא מי שמרמה במידות ומשקלות ובטיב הסחורה. משם עוברת הדרשה (המורחבת הפעם) על בני ישראל שאמרו "נעשה ונשמע".

¹⁹ שמה תאמר שהקב"ה אכן "נגנב" והאמין לבני ישראל שהם כנים בדיבורם? (בדומה לאיש שמוזמן להתארך והוא לא יודע שההזמנה היא מהשפה ולחופן), בא הפסוק ומלמדנו שהקב"ה ידע גם ידע, אבל אמר: בסדר, ולוואי שכך יהיו תמיד. ובנוסח המכילתא אפשר להבין אחרת, ונשאיר זאת למיטיבי לכת במשעולי המדרש.

²⁰ הדרשה פותחת בשבעה גנבים, נמשכת אל ההשוואה עם אמירת "נעשה ונשמע" של בני ישראל במעמד הר סיני, ומסיימת בפסוק הקשה מספר משלי על הכסף הזול ועל השפתיים הדולקות והלב הרע – זו בהחלט דרשה קשה, אך בתווך יש גם נחמתא פורתא או שמה השלמה כביכול של הקב"ה עם המציאות האנושית המכילה את "נעשה ונשמע" הלא-כן ומאפשרת חיים. הקב"ה יודע שגונבים את דעתו ואמירת "נעשה ונשמע" איננה בלב שלם, אבל מוכן לקבל זאת: מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים וכו'". ראו בדברינו [השעה שהוחמצה](#) בפרשת כי תבוא. על פסוק זה: "מי יתן והיה לבבם זה" – מאידך גיסא, כל זה בגלל וראו גם מים אחרונים בגיליון זה.

²¹ המקור הידוע יותר של "כפה עליהם הר כגיגית" הוא במסכת שבת פח ע"א: "מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעה רבה לאורייתא (שטר ביטול לתורה, שהרי ניתנה בכפייה). אמר רבא: אע"פ כן, חזרו וקיבלוה (מרצונם החופשי) בימי אחשורוש, שכתוב: קיימו וקבלו היהודים – קיימו מה שקיבלו כבר". אבל העדפנו את המקור במכילתא דרשב"י משום ששם מודגש הקשר בין הכפייה לבין החזרה בתשובה שהיא אמירת "נעשה ונשמע". מחד גיסא, בכיה ותשובה "געו כולם ושפכו לבם כמים בתשובה". מאידך גיסא, כל זה בגלל האיום "שם תהא קבורתכם". נראה שמדרש זה מנמיך את "נעשה ונשמע" עד מאד.

²² קריאת שמע יום יום היא התיקון לנעשה ונשמע של ההתלהבות הרגעית שכשל. בספר אבודרהם דיני קריאת שמע מופיע פיתוח נרחב על מדרש זה בשם ר' אליעזר מוורמס (בעל הרוקח, המאה ה-13): "כתב ה"ר אליעזר מגרמיישא: מפני מה נתן לישראל ליחד שמו של הקב"ה בלשון שמיעה שאומרים שמע ישראל ולא נתן בלשון הסכת או בלשון [הבנה]? שכך פירושו של שמע: הבינו או השכילו שה' אלהינו ה' אחד. משלו משל, למה הדבר דומה? למלך שזימן כל עבדיו לסעודה והושיבם בקתדראות של זהב והעלה להם כל מעדני עולם על גבי שלחנות של זהב. והכין לעצמו שולחן אחד קטן של זהב כמו שסידר לעבדיו והעלה עליו מאותם המעדנים שהכין לעבדיו. אמר המלך: במה יהא ניכר שאני מלך? אמר לאחד מעבדיו: לך הבא לי שני כוסות של מרגליות שיש לי בבית גנזי ושים אותם על שולחני ובהם יכירו כל הנכנסים שאני מלך. הלך העבד להביא שני הכוסות וכשהוציא הכוס הראשון מן התיבה נפל מכסה התיבה ונשבר. נתרשלו ידיו של עבד. אמר המלך: ולמה העבד מעכב? אמרו לו: אדוננו המלך נשבר כוס אחד שבידו. אמר להם: יבוא בכוס השלם ואשתמש בו ויכירוני שאני מלך. והמלך זה הקב"ה והעבדים אלו ישראל שזמנם לסעודה בהר סיני ביום מתן תורה והשרה שכינתו עליהם, והם אמרו (שמות כד, ז) נעשה ונשמע. חטאו בעגל ואמרו (שם לב כג) קום עשה לנו אלהים ואבדו זכות של נעשה. אמר הקב"ה: במה שנשאר בידם והוא זכות של נשמע בו יהיו מייחדים את שמי בכל יום ותעמוד להם זכות לדורות. לפיכך נתן להם ייחוד שמו הגדול בלשון שמיעה". עד כאן דבריו. נראה שהוא משלב בין מדרש דברים רבה שהבאנו למעלה שקושר את הענין ישירות לקריאת שמע "שמע ישראל", ובין המדרש המקביל בשמות רבה כ ז ט: "משל למלך שאמר לעבדיו: שמרו לי ב' כוסות הללו והיה דיאטריטא. א"ל: הוי זהיר בהם. עד שהוא נכנס לפלטיין היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטיין. נגח העבד ונשבר אחד מהם. והיה העבד עומד ומרתית לפני המלך. אמר לו: למה מרתית? אמר: שנגחני עגל ושבר אחד משני הכוסות. א"ל המלך: א"כ דע והיזהר בשני. כך אמר הקב"ה: שני כוסות מזגתם בסיני: נעשה ונשמע. שברתם נעשה עשיתם לפני עגל – היזהרו בנשמע". ושם הוא דורש את הפסוק "שמעו דבר ה' בית יעקב" (ירמיהו ב ד). וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [שמע ישראל](#) בפרשת ואתחנן.

ספרי דברים פסקא שמד - ובכל זאת - לאורך הדורות

"וזאת הברכה אשר בך משה": "והם תכו לרגליך" - אף על פי שאנוסים, אף על פי שלוקים, אף על פי שבזוזים - "ישא מדברותיך" - מקבלים עליהם ואומרים: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע".²³

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: נחזור למכילתא ולתוספתא לעיל על גניבת דעת העליונה ולפסוק: "מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי". נראה שכדאי לקרוא פסוק זה בהקשר הכללי שם. ראו דברים פרשת ואתחנן פרק ה פסוקים כד-כו: "קרַב אֶתָּה וְשָׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת תְּדַבְּרֵנוּ אֵלֵינוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֲלֵיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ: וְשָׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבָרֶיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וְיֹאמַר ה' אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דְּבָרוּ אֵלַיךָ הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דְּבָרוּ: מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יֵיטֵב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם". מה אומר העם שם (עפ"י משה)? "ושמענו ועשינו"! על זה עונה הקב"ה: "שמעתי ... הטיבו כל אשר דברו". האם משה משנה כאן במכוון את הסדר בין השמיעה והעשייה? האם זו תוצאת חטא העגל והמשך לשמע ישראל שראינו בדברים רבה לעיל? בין כך ובין כך, דרשה זו של תוספתא ומכילתא מציבה בעוז על סדר היום את הנושא של יראת אדם מול יראת שמים. נראה לחבר את "הסתפקות" הקב"ה באמירת "נעשה ונשמע" גם אם זו לא נאמרה מתוך יראת שמים אמיתית, לדבריו של רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו ערב מותו: "יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם" (ברכות כח ע"ב); וכן לדבריו על ההבדל בין גנב שמשלם כפל וגזלן שאינו משלם: "גזלן השונה עבד לקוניו וגנב חלק עבד יתר על כבוד קוניו. כביכול עשה גנב עין העליונה כולה אינה רואה ואת האזן שאינה שומעת" (תוספתא בבא קמא פרק ז, בדברינו תשלומי ארבעה וחמישה). ונשאיר לשואבי המים לדון במשולש נכבד זה.

²³ הביטוי "אף על פי שאנוסים, אף על פי שלוקים, אף על פי שבזוזים" מרמז בברור על תלאות עם ישראל לאורך התקופות והגלויות (כולל זמנו של בעל המדרש) ואי לכך האמירה "נעשה ונשמע" איננה חד פעמית, אלא נמשכת לאורך כל הדורות. כך נפרד משה מעם ישראל. ונראה שמדרש זה נותן תשובה למכילתא דרשב"י לעיל על הכפיה.